

SAİD HALİM PAŞA NİÇİN ÖNEMLİDİR?

Vahdettin Işık - 6 Aralık 2005

<http://www.dunyabulteni.net/manset/348018/said-halim-pasa-nicin-onemlidir>

Said Halim Paşa'nın ortaya koyduğu birikim bugün için hala olup biteni çözümlemede önemli imkânlar barındırıyor

Vahdettin Işık

Türkiye'nin yakın tarihini şekillendiren siyasi ve entelektüel aktörler içerisinde Said Halim Paşa önemli bir yer işgal ediyor. Ne var ki bugün, Türkiye siyasetini ve entelektüel birikimini etkileyen kişi ve mihrakların bu birikimden yeterince faydalandığı söylenemez.

Kanaatimce, her şeyin gündelik öncelikler ve pratikler dolayımından değer kazandığı bir çeperin içinde yaşıyoruz. Bu yüzden de, O'nun fikirleri yeni aktörlerin çoğu için pek kullanışlı bulunmuyor.

- Keza, modern zihnin tarihsizliği de bu duruma zemin oluşturmaktadır.

Oysa, Paşa'nın ortaya koyduğu birikim bugün için hala olup biteni çözümlemede önemli imkanlar barındırmaktadır. Bu yazı, Said Halim Paşa'nın şehadet yıl dönümünü vesile kılarak, O'nu niçin bilmemiz gerektiğini açıklığa kavuşturmayı hedefliyor.

Said Halim Paşa niye önemlidir?

Hatırlanabileceği gibi, II. Meşrutiyet Dönemi'nin esas tartışma konusu şudur: **Biz mevcut sorunları, bu coğrafyanın tarihsel mirası üzerinden imkân devşirerek mi çözebiliriz, yoksa bu sorunların üstesinden Batı gibi olarak mı çıkabiliriz.** Said Halim Paşa, birilerinin Batı üzerinden birilerinin mevcut durum üzerinden tartışmaya katıldığı bir süreçte, hem Batı tecrübesini bilen hem buranın değerlerini bilen bir şahsiyet olarak katılmıştır tartışmaya. Bu açıdan çok önemlidir. Batıyı çok iyi bilir. Çünkü eğitimini Batı'da almıştır. Burayı çok iyi bilir, çünkü köklü bir aileden gelmektedir ve buranın düşünce mirasına yabancılaşmamış bir şahsiyettir.

İkinci husus, Said Halim Paşa, kelimenin özgün anlamıyla 'özgüven' sahibi, müslümanların yaşadığı çöküntü ve yenilgiye bakarak İslami Değerlerden şüpheye düşmeyen bir 'dava adamı'dır. *Gerek kendimize ilişkin gerek Batı'ya ilişkin çok ciddi ve itidalli bir eleştirel dil kullanmayı başaramış*ender şahsiyetlerdendir. Böyle bir dil sağlıklı bir düşüncesin inşasında asla vazgeçilemeyecek temel öğelerden biridir. **Sorunu hep 'öteki' üzerinden tanımlayan bir kolaylığa pirim vermemiştir O.**

Batı'nın kaynaklarını, tarihi ve sosyolojik bağlamını hesaba katarak olup biteni değerlendirirken müslümanların tarihi süreçte aldıkları yaranın da farkındadır. Bu yüzden, sorunun bir cenahında da bizi görür ve tesbitlerini de çözüm önerilerini de bu gerçekliği hesaba katarak yapar. Risalelerinin adlarına bakmak bile, O'nun sorunu hangi noktalar üzerinden çözemediğine ilişkin bir fikir vermektedir. Çözüme ilişkin söyledikleri bu çıkarımımıza dayanak oluşturan bir örnek olarak değerlendirilebilir: 'İslam Dünyasının ; *"kendisinde bulunmayan ve bulunmaması gerileme ve çökmesinin biricik sebebini teşkil eden ilim ve fenleri durmadan kazanmaya ve elde etmeye"* çalışması şarttır. Bizim Batıdan almamız gereken şeylerin bunlarla sınırlı olduğunu yoksa onların *"iktisadi ilkelerini, çalışma ve sermaye teşkilatına ait usullerini ve bunlar arasındaki münasebetleri tıpkı orada olduğu gibi kabul etmeye taraftar olmak manasının"* anlaşılmasını istiyor. İktisadi ilkelerimizi ortaya koymak için ***fıkha başvurmadan başka bir yolun olmadığını*** belirtiyor.

Yine Paşa, İslam Dünyasının kurtuluş yolunun *"bütün sosyal ve siyasi hayatını, İslamiyet'in değişmez ve ebedi hakikatleri üzerine kurmaktan ibaret"* olduğunu, bunun dışında takip edilecek herhangi bir yolun *"İslam dünyasını devamlı olarak Batı'nın hücumları ve netice olarak da devamlı bir esaret ve zillet içinde yaşamaya mahkûm"*edeceğini kaydediyor. (Said Halim Paşa, *Aynı eser*, s. 228, 255-256, 264)

Üçüncü husus, Said Halim Paşa, modern dönemde düşüncenin yaşadığı bir sıkıntıyı çok fazla yaşamamış birisidir. Modern dönemde bilgi büyük ölçüde ya mevcut vakıadan kalkarak, yani tecrübî bir temele indirgenmiştir, bu, düşüncüyü ampirik (görgül) bir dünyaya indirgemektir. Tabii olarak bir müslümanca bu kabul edilemez bir durumdur. Düşünce sadece vakıadan hareket ederek inşa edilen bir şey olamaz. Bunlar realistlerdi. Diğer taraftan İdealistler ise, vakıaya bakmaksızın bir fikrin inşasını, zihinsel bir macera olarak algıladılar. Yani ya tamamen teorik zihinsel bir tecrübe, ya da ya da tam tersine her şeyi tecrübeye indirgemiş bir tasavvur... Said Halim Paşa fikrinin bir yanını tecrübe ile devşirmiştir, çünkü siyasetin en küçük aşamalarından başlayıp sadrazamlık makamına kadar bir hiyerarşi içerisinde tecrübe ede ede yaşamış ve devletin sorunlarını bizzat o yönetsel sürecin tüm aşamalarında tecrübe etmiştir. Ama Said Halim Paşa sadece tecrübî bilgi üzerinden hareket etmeyen ciddi bir müte-

fekkirdir aynı zamanda. Dolayısıyla **Said Halim Paşa düşüncesinin bir ayağını tecrübeye diğer ayağını ise ciddi bir usul üzerinden İslâmi, fikri bir temele oturtmaya gayret göstermiş bir siyaset ve fikir adamıdır. İki kanatlı (zülcenaheyn) düşünce biçimiyle itidalli bir düşünce adamıdır.** Düşüncesi savruk değildir. Ne dediğini bilecek kadar hayatla iç içedir. Hayata teslim olmayacak kadar da yüksek idealleri, değerleri ve usulü vardır. Dolayısıyla onun bu özelliği bu gün için de hala ciddiye alınması gereken bir şeydir.

4. Önemli bir nokta da, Said Halim Paşa'nın iktidar üzerinden toplumu dönüştürmeyi hedefleyen modern dönemin merkezîyetçi kurgusunun dışında kalmayı bu zorlu döneme rağmen başarmış olmasıdır. Paşa medeniyeti toplumsal gerçekliğin ıslahı üzerinden kurmaya yönelik bir düşünme cehdi ortaya koymuştur. Bu açıdan sorunların bizim için küreselleşmeye başladığı ve de insanların görmezlikten gelemeyeceği yeni bir sese ihtiyaç duyulan bu dönemde bu vasfın çok kıymetli olduğunu belirtmek gerekir.

5. Siyasi Aktör Olarak Başarısı: Paşa, yaklaşık üç yıllık sadrazamlık görevi boyunca, **devletin yeniden yapılandırılması sürecinde sekülerleştirme anlamına gelecek uygulamalara mani olmuştur. Nitekim O'nun sadareten ayrılmaya icbar edilmesinin sebepleri, ardından yapılan uygulamalarla daha iyi anlaşılacaktır. Zira, Talat Paşa ve sonrasında yeni kanunlar çıkarılmış, devletin sekülerleştirilmesine yönelik çok ciddi adımlar atılmıştır.**

Yine **O'nun sadrazamlığı döneminde, Edirne geri alınmış ve kapitülasyonlar kaldırılmıştır.** Devletin iyice zayıfladığı, hatta Trablusgarp ve Balkan yenilgileri ile belinin kırıldığı bir dönemde bu başarıların çok ciddi başarılar olduğunu düşünüyorum.

6. Altı çizilmesi gereken bir husus da, bugün müslümanların hatta insanlığın geldiği noktayı, Paşa'nın o zamandan öngörmesidir.

Paşa, şu ilginç tespitlerde bulunmaktadır: *“Beynelmillecilik, aynı cemiyete mensup fertler arasındaki bağları ve münasebetleri tanzim eden ahlak kaidelerinin, çeşitli milletler arasında da kurulması ile milletler arasındaki münasebetlerin yumuşamasını sağlamaktan ibarettir. Beşeriyet, milletlerarası dayanışmayı geliştirmeden, milli dayanışmanın mümkün olmadığını görerek, birincisini geliştirmeye çahşacaktır... Bir insan topluluğunun millet haline gelmesi nasıl fertlerin gelişmesini kolaylaştırıyorsa, beynelmillecilik de her milletin mümkün olduğu kadar çok gelişmesine aynı şekilde yardımcı olacaktır”.*

Bununla birlikte yerel tecrübenin İslami kültüre kattıklarında beynelmillelik açısından bir çelişki bulunmamaktadır. *“Bütün ilmi gerçekler gibi İslami gerçeklerin de vatanı(Paşa'ya göre, üzerinde yaşanan toprak “maddi vatan”, milletin sahip olduğu kültürel ve dini değerler de “manevi vatan”dır. “Müslümanın vatanı Şeriatın hakim olduğu yerdir” sözü ile manevi vatanı kasetmektedir. Paşa, bu ifadeyi kullandığı zaman Türklerin asırlarca üzerinde yaşadıkları maddi vatanları henüz işgal edilmemişti. Ancak manevi vatanları Batı kültürünün istilasına altındaydı. Bu yüzden maddi vatanımızı nasıl koruyorsak, manevi vatanımızın da korunmasını istemiştir.) yoktur. Nasıl bir İngiliz matematiği, bir Alman astronomisi, bir Fransız kimyası olamazsa; ayrı ayrı Türk, Arap, Acem yahut Hint Müslümanlığı da olamaz”*

7. Paşa'nın **özgüveninin ve büyük ufkunun en somut göstergelerinden birisi, Malta'da sürgünde iken**, Cemiyet-i Akvam'ım kurulacağı haberleri üzerine **yazdığı meşhur mektuptur**. Biz bugün bu mektubun içeriğinden, Kuşçubaşı Eşref'in Hatıratı'nda aktardıklarından dolayı haberdarız. O bu mektubu, dönemin küresel iktidarını elinde tutan devletlerin başkanlarına yazar ve onlara uyarılarda bulunur. Paşa, dönemi tahlil eder ve Osmanlı hakkındaki mütalaalarını belirterek ardından ekler, eğer bu mülahazaları dikkate almayarak Osmanlı'yı tasfiye ederseniz, yüzyıl bile geçse insanlığın geleceği nokta kaostur der ve bu kaosu tasvir eder. O tasvir, bugün dünyanın geldiği noktanın adeta resmidir.

8. **Bir başka vurgulanması gereken husus** da şudur: Said Halim Paşa, İslam ümmetinin son büyük kurumsal tecrübesi olan Osmanlı'nın dağılma sürecinde, en zorlu zamanlarında yönetimde bulunmuş bir adamdır. Birinci Dünya Savaşına girme kararının altında onun imzası vardır. Bunun muhtelif gerekçeleri vardır, bu konuya girmeyeceğim. Said Halim Paşa tam da böyle bir dönemde, Türk siyasetine çok ciddi olarak yön vermiş olan İttihat Terakki'de üç dönem genel sekreterlik yapmıştır. **İstanbul işgale uğradığında, İngilizlere göre hemen gözaltına alınması gereken tehlikeliler listesinde başta yer alan bir isimdir**. Zaten hemen Malta'ya sürgün edilmiştir. Daha sonra Anadolu'da başlayan milli mücadelenin önderleriyle İngilizler arasında yapılan pazarlıklar neticesinde Malta sürgünlerinin bir kısmı kurtulmuştur. Bir kısmı da zaten başka yöntemlerle oradan kaçmayı başarmışlardır. Malta'dan dönemeyen birisi vardır: Said Halim Paşa. Niye gelememiştir Said Halim Paşa, Malta'dan? Osmanlı'ya gelemediği gibi Mısır'a da gidememiştir. Çünkü İngilizler onun hem Mısır'a hem buraya gelmesine izin vermemişlerdir. Said Halim Paşa'nın şehit edilmesinin ve suçlanmasının en önemli sebebi Ermeni tehcirindeki rolüdür. İç muhalefet tarafından da ülkenin bölünmesine sebep olmakla suçlanmıştır. Said Halim Paşa, yargılanmaktan kaçmamış, bizzat yargılanmak üzere kendisi başvurduğu halde bu ülkeye girememiştir. Benim kanaatim şudur: Onun bu ülkeye sokulmaması, sadece buradaki üç beş tane siyasi aktörün kararı ile oluşmuş değildir. Küresel aktörler onun buraya girmesini uygun görmemişlerdir. Onun buraya gelmesinin engellenmesi, onun düşünce yapısının burada güç ve iktidar olmasının problem olarak algılandığını göstermektedir. **Dolayısıyla onu tanımak, bu ülkede neyin iktidar olmasının emperyalistler tarafından sorun olarak algılandığını tespit etme imkânı vermektedir bize**. Bu aynı zamanda emperyalistlerin sorun olarak gördüğü şeyin, **"buranın çıkış yolunun ne olduğu"** sorusuna ilişkin bir işaret olarak da görüldüğünü çıkarabiliriz. **Onu tanımak, bu ülkenin sorunlarının neler olduğuna, çözümlerin nerelerde aranması gerektiğine dair ipuçları barındıran bir imkândır**. Usul olarak da onun usulü bize ciddi katkılar sağlayacak bir usuldür.

9. **Paşa'nın düşünceleri, hem Türkiye'de hem de Türkiye dışı coğrafyalarda yaşayan entellektüelleri herşeye rağmen derinden etkilemiştir**. Kurtuluş Kayalı'nın da ifade ettiği gibi, "Ülke sorunlarında kopuk olmayan ve sosyal şartların etkisini önemseyen her tür mütefekkeri etkilediğine örnek olarak M. Akif'i, M. İkbal'i, Pickthall'i, Meryem Cemile'yi, Cemil Meriç'i, Sezai Karakoç'u, Erol Güngör'ü ve İsmet Özel'i burada sayabiliriz.

10. **İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye** adlı çalışması, ulus-devlet çağına geçişin kaçınılmazlığını farkederek "yeni durumda ne yapılması gerekir?" sorusuna verilmiş sistemli bir cevaptır.

Paşa'nın kitabını Yeni Mısır'a ithaf etmesi de, 'yeni durumda ne yapmak gerekir?' sorusuna bir cevap teşkil etmesini istediğine dair güçlü bir emare olarak değerlendirilebilir.

Netice-i Kelâm:

Bir yangın yerine dönmüş coğrafyamızda, yüz yıl içerisinde beş milyon kilometrekarelik bir coğrafya-dan bugünkü haline gelen bir asitanede sadrazamlık yapan **Paşa, zor bir işi başararak vakayı düşünce temelinde anlama, temellendirme ve öngöründe bulunmada yüksek bir performans göstermiştir.** Her şeyi oldukça pratik merkezli ve iktidar öncelikli düşündüğümüz bugünkü vasatımızda Said Halim Paşa'nın bu yönünün çok dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle Malta'da sürgünde iken Cemiyet-i Akvam'ın kurulacağı haberleri üzerine, başta ABD olmak üzere bir çok ülkenin devlet başkanına gönderdiği mektubunda bugünlere tuttuğu projeksiyon şaşırtıcı düzeyde gerçekleri tesbit etmiştir. Keza yine Malta'da, hayatının son anlarında yazdığı "İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye" adlı eseri de, ulusal düzlemde ne yapılması gerektiği ile ilgili sunulmuş "**ilk proje**"dir. Sadece bu iki örnek bile onun ufkunu göstermek için fazlasıyla yeter.

Benim kanaatim, "**ulus-devlet çağında müslümanların duruşu ne olmalıdır?**" sorusuna ilk sistemli cevap bu kitaptır. Hilafetin ilgası ile ortaya çıkan duruma verilen ilk örgütlü cevap da Şehid Hasan el- Benna'nın İhvan-ı Müslimin'i kurmasıydı.

Her ikisinin de şehid edilmesini ben kendi adıma manidar buluyorum.

Her iki şehide de Rabbim'den rahmet ve mağfiret diliyorum.